

18.3.2022

EOAK/495/2022

Sosiaali- ja terveysministeriö

PL 33

00023 VALTIONEUVOSTO

Viite: VN/2037/2021

Luonnos hallituksen esitykseksi laiksi sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi

Sosiaali- ja terveysministeriö on pyytänyt eduskunnan oikeusasiamiehen lausuntoa luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Oikeusasiamies Petri Jääskeläisen päättämän, voimassa olevan ratkaisijoiden työnjaon mukaan ratkaistavakseni kuuluvat asiat, jotka koskevat muun muassa sosiaali- ja terveydenhuoltoa.

Esitän lausuntonani seuraavaa.

1 Esitysluonnoksen pääasiallinen sisältö

Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelyä koskeva lainsäädäntö on pirstaleista ja osin vanhentunutta, ja lakien soveltaminen ja yhteensovittaminen on muodostunut haasteelliseksi. Teknologian kehittymisen tuomat uudet mahdollisuudet ovat tuoneet myös uudenlaisia sääntelyn tarpeita. Nykytilassa puuttuu kokonaan sääntely esimerkiksi toimintansa päättäneiden yksityisten palveluntuottajien asiakirjojen säilyttämisen vastuista. Eduskunta on edellyttänyt tiedonhallintasäädösten kokonaisuudistuksen kiirehtimistä.

Esityksellä toteutettaisiin sosiaali- ja terveydenhuollon tiedonhallintasäädösten kokonaisuudistus. Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi uusi laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä. Laki sisältäisi keskeisen sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen ja asiakirjojen käsittelyä sekä sosiaali- ja terveydenhuollon tietojärjestelmiä koskevan sääntelyn.

Samalla kumottaisiin laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen sähköisestä käsittelystä (jälj. asiakastietolaki, 784/2021) ja laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista (254/2015). Lisäksi kumottaisiin sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annettuun lakiin (jälj. asiakaslaki, 812/2000), potilaan asemasta ja oikeuksista annettuun lakiin (jälj. potilaslaki, 785/1992) sekä sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä annettuun lakiin (612/2021) sisältyvä asiakastietojen käsittelyä koskeva sääntely, joka sisältyy esitettävään lakiin. Esitettävän lain johdosta tehtäisiin myös välttämättömät muutokset useisiin lakeihin, joissa viitataan voimassa oleviin sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelyä koskeviin lakeihin.

Sosiaali- ja terveydenhuollon tiedonhallinnan säädöspohja muodostaisi näin selkeän ja yhdenmukaisen sekä kattavan kokonaisuuden, joka vastaisi perustuslain ja Euroopan yleisen tietosuoja-asetuksen vaatimuksia sekä tukisi sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmän ja palveluiden kehittämistä ja sosiaali- ja terveydenhuollon integraatiota.

2 Yleistä

Esitysluonnos on osin vaikeaselkoinen. Koska esitysluonnos koskee syvästi asiakkaan ja potilaan oikeuksia sekä toisaalta viranomaisten ja terveydenhuollon ja sosiaalihuollon ammattihenkilöiden velvollisuuksia, lainsäädännössä tulee kiinnittää erityistä huomiota säännösten selkeyteen siten, etteivät ne aiheuta soveltamis- ja tulkintaongelmia. Esitysluonnoksen säännöskohtaiset perustelut ovat osin puutteellisia. Mielestäni tällaisessa laajassa lainsäädännössä huolellisten ja säännöstä kuvaavien ja niitä selittävien, yksityiskohtaisten perusteluiden merkitys korostuu entisestään. Tämän vuoksi pidän välttämättömänä, että jatkovalmistelussa kiinnitetään huomiota säännösten selkeyteen ja yksityiskohtaisten perusteluiden sisältöön ja niiden laatuun. Perusteluihin olisi mielestäni hyvä lisätä kutakin säännöstä avaavia esimerkkejä.

Pidän perusteltuina ratkaisuin, että potilasasiakirjoista säädettäisiin asetuksen sijasta lain tasolla ja että lakiin otettaisiin säännökset rekisterinpitäjän vastuista palvelunantajan toiminnan päättyessä.

3 Lakiluonnos sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä

Asiakastietojen käsittelyä koskevat yleiset periaatteet (2 luku)

Asiakastietojen salassapito (4 §)

Säännöksen 1 momentin mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastiedot olisivat salassa pidettäviä. Sosiaalihuollon asiakasasiakirjojen osalta jäisi voimaan asiakaslain 14 § asiakirjasalaisuudesta. Sen sijaan potilasasiakirjojen salassa pidettävyyttä koskeva potilaslain 13 § kumottaisiin kokonaan, myös sen 1 momentti, jonka mukaan poti-

lasiasiakirjoihin sisältyvät tiedot ovat salassa pidettäviä. Säännöksiä tulisi vielä näiltä osin tarkastella uudelleen.

Potilaslakiin olisi tarpeen lainsäädännön selkeyden vuoksi lisätä potilasasiakirjoja koskien viittaussäännös nyt lausunnolla olevaan lakiluonnokseen ja erityisesti sen potilasasiakirjoja koskevaan 5 lukuun.

Vaitiolovelvollisuus (5 §)

Pykälässä säädettäisiin myös hyväksikäyttökiellosta. Pykälän otsikkoa olisi tarpeen täydentää tältä osin. Pykälä vastaisi sosiaalihuollon asiakasasiakirjojen osalta pääosin asiakaslain 15 §:ä, joka jäisi voimaan.

Pykälän yksityiskohtaisissa perusteluissa olisi tarpeellista määritellä, mitä avustajalla tarkoitetaan.

Vaitiolovelvollisuudesta poikkeaminen (6 §)

Pykälän yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan, että siinä säädettäisiin myös vaitiolovelvollisuuden lakkaamisesta. Perusteluiden mukaan ”on tarkoituksenmukaista säätää salassapito pysyväksi, eli salassapito ei lakkaa minkään määräajan jälkeen”. Vaitiolovelvollisuuden lakkaamista ei kuitenkaan mainita pykälässä eikä myöskään sen otsikossa. Pykälää olisi tarpeen täsmentää tältä osin.

Asiakas- ja hyvinvointitietojen käytön ja luovutuksen seuranta (10 §)

Pykälä vastaisi asiakastietolain 25 §:ä, mutta velvoite laajennettaisiin koskemaan myös muita asiakastietoja käsitteleviä rekisterinpitäjiä. Pykälän yksityiskohtaisissa perusteluissa eikä määritelmät -säännöksessä (3 §) määritellä, mitä tällaisella muulla asiakastietoja käsittelevällä rekisterinpitäjällä tarkoitetaan.

Muu asiakastietoja käsittelevä rekisterinpitäjä mainitaan myös 10 ja 11 §:ssä. Tällaisen rekisterinpitäjän käsitettä olisi tarpeen täsmentää.

Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen rekisterinpito (3 luku)

Rekisterinpitäjän määräytyminen palvelunantajan muutostilanteissa (15 §)

Pykälän 2 momentin mukaan, kun työnantaja vaihtaisi työterveyshuollon palvelunantajaa, potilasasiakirjat jäisivät aiemman palvelunantajan rekisterinpitoon. Tämä vaikuttaisi yksityiskohtaisia perusteluita vaativalta ratkaisulta, koska muissa 15 §:ssä tarkoitetuissa tilanteissa rekisterinpito siirtyisi uudelle palvelunjärjestäjälle.

Rekisterinpitäjän vastuut palvelunantajan toiminnan päättyessä (16 §)

Oikeusasiamiehen laillisuusvalvonnassa on todettu, että tilanne toimintansa lopettaneiden terveydenhuollon toimintayksiköiden potilasasiakirjojen arkistointivelvoitteesta on ollut pitkään sääntelemätön. Olen pitänyt tilannetta erittäin huolestuttavana potilaiden yksityiselämän suojan näkökulmasta ja olen edellyttänyt, että sosiaali- ja terveysministeriö etenee ripeästi lainsäädännön valmistelussa (ks. EOAK/2808/2020, ratkaisu on julkaistu oikeusasiamiehen verkkosivuilla www.oikeusasiamies.fi).

Nyt tämä lainsäädännöllinen puute korjattaisiin, mitä pidän perusteltuna.

Lakiluonnoksen 16 §:ssä säädettäisiin rekisterinpitäjän vastuista palvelunantajan toiminnan päättyessä. Kun palvelunantajan toiminta olisi päättynyt, palvelunantajan rekisterinpidossa olevat asiakasasiakirjat olisi siirrettävä sen hyvinvointialueen tai Helsingin kaupungin rekisterinpitoon, jonka alueella palvelunantajan kotipaikka on sijainnut.

Totean, että pykälässä ei huomioida tilannetta, jossa palvelunjärjestäjänä on muu hyvinvointialue kuin säännöksessä tarkoitettu palvelunantajan kotipaikan hyvinvointialue. Esimerkiksi lastensuojelussa sijaishuollosta vastuussa oleva hyvinvointialue on voinut sijoittaa lapsen muulle kuin omalle alueelleen. Lähtökohtaisesti toiminnan loppuessa asiakasasiakirjat tulee palauttaa järjestämisvastuussa olevalle hyvinvointialueelle, ei siis tällaisessa tilanteessa palvelunantajan kotipaikan hyvinvointialueelle. Pykälää tulisi vielä tältä osin täsmentää.

Asiakasasiakirjojen käsittelyä koskevat periaatteet (4 luku)

Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasrekisterit (18 §)

Pykälän 3 momentin mukaan asiakkaan palvelun kannalta välttämättömät hallinnolliset potilastietoja sisältävät asiakirjat tallennettaisiin potilashallinnon rekisteriin. Hallinnolliset välttämättömät sosiaalihuollon asiakastietoja sisältävät asiakirjat tallennettaisiin sosiaalihuollon hallinnollisten asiakastietojen rekisteriin. Hallinnollisia asiakastietoja olisivat asiakkaan perustiedot, muutoksenhakuun liittyvät tiedot, rahoitukseen ja laskutukseen liittyvät tiedot sekä asiakkaan tekemät kantelut ja muistutukset ja vastaavat.

Pykälän yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan muun muassa seuraavaa:

”Asiakkaan perustietoja ovat esimerkiksi asiakkaan äidinkieli ja asiointikieli, ammatti, yhteystiedot ja kotikunta. Alaikäisen asiakkaan osalta perustietoa olisi huoltajien tai muun laillisen edustajan nimi ja yhteystiedot sekä toimivalta ja huoltajuudesta erotetun vanhemman tiedonsaantioikeus. Perustietoja olisi myös täysi-ikäiselle potilaalle määrätyn laillisen edustajan tai asiakkaan valtuuttaman henkilön nimi, yhteystiedot ja toimivalta. Siltä osin, kuin palvelunantaja saa ajantasaiset perustiedot väestötietojärjestelmästä, tietoja ei

olisi tarpeen erikseen tallentaa eivätkä ne silloin kuuluisi hallinnollisten asiakirjojen rekisteriin. Tallentaminen tulisi kyseeseen, jos esimerkiksi yksityinen palvelunantaja saa tiedot asiakkaalta itseltään eikä väestötietojärjestelmästä. Lisäksi perustietona voisi olla asiakkaan itse ilmoittaman lähiomaisen tai muun yhteyshenkilön nimi, mahdollinen sukulaisuussuhde, yhteystiedot ja rooli asiassa. Perustietojen käsittelyssä on huomioitava, mitä turvakiellon alaisten tietojen käsittelystä säädetään.

Asiakastietojen luovutusta koskevat suostumukset olisivat hallinnollisia asiakirjoja silloin, kun suostumusta ei ole tallennettu valtakunnallisten tietojärjestelmäpalvelujen tahdonilmaisupalveluun.

Hallinnollisia asiakastietoja voidaan käsitellä tietojärjestelmissä kunkin tietokokonaisuuden edellyttämällä tavalla. Vaikka tiedot kuuluvat samaan potilashallinnollisten tai sosiaalihuollon hallinnollisten asiakastietojen rekisteriin, tietojen käsittelytarpeet poikkeavat toisistaan. Asiakastietojen käsittelyä koskevat vaatimukset luvussa 4 koskevat myös hallinnollisia asiakastietoja.”

Mielestäni pykälää tulisi täsmentää vastaamaan yksityiskohtaisissa perusteluissa todettua. Lakiluonnoksen 37 §:ssä säädettäisiin sosiaalihuollon asiakirjoihin kirjattavista perustiedoista. Tämä säännös ja 18 § sisältäisivät osittain päällekkäistä sääntelyä perustietojen kirjaamisen osalta.

Epäselväksi jää, onko näissä hallinnollisissa asiakirjoissa kyse myöhemmin luvussa mainituista ”asiakasasiakirjoista”, siis koskeeko luvun säännökset näitä hallinnolliseen rekisteriin tallennettavia tietoja. Lisäksi epäselväksi voi jäädä, miten lakiluonnoksen määritelmäsäännös (3 §) ottaa huomioon mainitut hallinnolliset asiakastietoja koskevat asiakirjat (vrt. 3 §:n 2 kohta, jonka mukaan asiakasasiakirjalla tarkoitetaan sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasasiakirjaa, joka laadittu tai vastaanotettu asiakkaan sosiaali- tai terveyspalvelujen tarpeen arviointia varten tai tarvittavien palvelujen järjestämistä tai toteuttamista varten).

Asiakastietojen tietorakenteet (20 §)

Pykälän yksityiskohtaisten perusteluiden mukaan sosiaali- ja terveydenhuollossa käytettävät tiedot tulisi voida rajata asiakirjojen tietorakenteiden avulla vain kyseisen palvelun kannalta tarpeellisiin tietoihin. Perusteluissa todetaan seuraavaa: ”Yksityisyyden suojan toteuttaminen voi kuitenkin tietyissä tilanteissa vaatia erityisiä suojaustoimenpiteitä. Tästä syystä erityistä suojausta edellyttävät potilasasiakirjat ja potilastiedot tulisi luokitella erillisellä vahvistuspyynnöllä suojattaviin potilastietoihin.” Yksityisyyden suojan toteuttaminen edellyttäisi mielestäni lain tasoista sääntelyä. Ainakin perusteluiden mainitsema vahvistuspyynnöllä suojattavien potilastietojen luokittelamisen perusteet tulisi ilmetä laista.

Asiakirjan laatimista koskeva määräaika (21 §)

Pykälän otsikossa mainitaan sana ”määräaika”, mutta itse pykälässä ei säädettäisi määräajoista. Epäselväksi jää, mikä ero on sanoilla ”viivytyksettä” ja ”viipymättä”.

Pykälän yksityiskohtaisten perusteluiden mukaan viiveettömyydellä tarkoitettaisiin, että ”asiakirjat tulee laatia ja tallentaa samana tai seuraavana työpäivänä, jotta tiedot ovat sekä asiakkaan itsensä että muiden palveluntajien saatavilla mahdollisimman pian”. Tämä määräaika poikkeaa potilasasiakirjojen osalta voimassa olevan potilasasiakirja-asetuksen (94/2022) 8 §:n mukaisesta viiden vuorokauden enimmäismääräajasta. Pykälään olisi syytä lisätä jokin konkreettinen, realistinen määräaika esimerkiksi ”viivytyksettä, mutta kuitenkin viimeistään kolmantena arkipäivänä”.

Perusteluissa todetaan edelleen seuraavaa: ”Asiakirjojen tallentaminen viivytyksettä edellyttää, että ne tallennetaan välittömästi merkinnän valmistumisen jälkeen. Näin ollen asiakirjoja pitäisi voida tallentaa esimerkiksi heti, kun saneltu teksti on saatu kirjoitettua, ilman ammattihenkilön erillistä hyväksyntää”. Todettu on ristiriidassa lakiluonnoksen 26 §:n 2 momentin kanssa, jonka mukaan terveydenhuollon ammattihenkilö vastaa sanelunsa perusteella tehdyistä potilasasiakirjamerkinnöistä. Ammattihenkilön vastuu edellyttää saneltujen merkintöjen tarkastamista ja hyväksymistä.

Asiakirjojen säilyttäminen (24 §) ja tuhoaminen (25 §)

25 §:n mukaan asiakasasiakirjojen tuhoaminen säädettäisiin palvelunjärjestäjän velvollisuudeksi. Yksityiskohtaisten perusteluiden mukaan vastuu tuhoamisesta on kullakin rekisterinpitäjällä säilytysvastuullaan olevien asiakirjojen osalta. Asiakirjojen säilyttämistä koskevan 24 §:n mukaan säilyttämisestä vastaisi rekisterinpitäjä.

Vaikka lakiluonnoksen 13 §:n mukaan palvelunjärjestäjä olisi asiakastietojen rekisterinpitäjä, 24 ja 25 §:ssä olisi syytä käyttää yhtenäistä terminologiaa.

Potilasasiakirjat (5 luku)

Esitysluonnoksen kohdassa 2.3.4 todetaan, että potilasasiakirjoihin kirjattavia tietoja koskeva sääntely on potilasasiakirja-asetuksessa, ja se on osittain hyvin yksityiskohtainen. Totean, että tämä yksityiskohtainen sääntely on ollut ja on erittäin tarpeellista ja perusteltua.

Oikeusasiamiehen laillisuusvalvonnassa on jouduttu vuodesta toiseen kiinnittämään terveydenhuollon toimintayksiköiden ja ammattihenkilöiden huomiota puutteellisiin potilasasiakirjamerkintöihin.

Oikeusasiamiehen laillisuusvalvonnassa on todettu, että potilasasiakirjojen tehtävänä on palvella potilaan neuvonnan ja hoidon suunnittelua, toteutusta ja seurantaa. Potilasasiakirjoilla pyritään parantamaan

hoidon jatkuvuutta ja tiedonvälitystä potilaan terveydentilasta ja hoidosta sekä hoidon jatkuvuutta myös silloin, kun potilas siirtyy toiseen terveydenhuollon toimintayksikköön. Riittävät, asianmukaiset ja virheettömät merkinnät selkiinnyttävät ja vahvistavat potilaan ja henkilökunnan oikeusturvaa sekä edistävät luottamuksellisten hoitosuhteiden syntymistä. Potilasasiakirjat ovat tärkeitä myös potilaan tiedonsaanti-oikeuden kannalta. Potilasasiakirjatietojen perusteella arvioidaan hoitoon osallistuneiden terveydenhuollon ammattihenkilöiden ammatti-toiminnan asianmukaisuutta ja myös sitä, onko potilaalle hoidosta mahdollisesti aiheutunut henkilövahinko korvattava potilasvahinkona. Potilasasiakirjamerkinnöillä on merkitystä myös terveydenhuollon tutkimuksessa, hallinnossa, suunnittelussa ja opetuksessa.

Oikeuskäytännössä (korkein hallinto-oikeus 8.2.2006, taltionumero 230, dnro 6/3/04) on todettu, että potilasasiakirjat ovat ylipäänsä ainoa hoidon yhteydessä syntyvä kirjallinen tietolähde, ja oikeiden ja riittävien potilasasiakirjamerkintöjen puuttuminen vaikeuttaa tai tekee mahdottomaksi luotettavan arvion tekemisen hoidon asianmukaisuudesta. Väitettä ilman vastaavaa potilasasiakirjamerkintää tehdystä hoitotoimenpiteestä voidaan harvoin pitää luotettavana.

Totean, että potilasasiakirjojen laatimista koskevien säännösten noudattamisella turvataan oikeusturvaa ja riittäviä terveystalvueluita koskevien perusoikeuksien toteutumista. Tämän vuoksi potilasasiakirjojen laatimista koskevien säännösten tulee olla täsmällisiä, tarkkarajaisia ja yksityiskohtaisia.

Lakiluonnoksen 5 lukuun ei sisältyisi potilaskertomusta koskevia säännöksiä. Totean, että potilaskertomus on kuitenkin potilasasiakirjojen keskeisin asiakirja. Näin todetaan myös sosiaali- ja terveysministeriön 3.1.2022 päivätyssä perustelumuietiossa, joka koskee 1.2.2022 voimaan tullutta uutta potilasasiakirja-asetusta (94/2022).

5 luvusta puuttuvat kokonaan potilasasiakirja-asetuksen 15 §:ä vastaavat säännökset konsultaatioista ja hoitoneuvotteluista tehtävistä merkinnöistä.

Totesin 13.12.2021 ratkaisussani asiakas- ja potilastietojen luovuttamisesta (EOAK/6465/2020), että ottaen huomioon konsultoinnin tarpeen terveydenhuollossa ja toisaalta sen, miten toimeksiantoon perustuva konsultointi kaventaa salassapitovelvoitetta, oikeudesta konsultoida tulisi säätää nykyistä täsmällisemmin. Mahdollisia lainsäädännön muutostarpeita arvioitaessa pitäisi kuulla myös psykiatristen potilaiden näkemyksiä sääntelyn tarpeista. Tässä tarkoituksessa lähetin jäljennöksen ratkaisustani sosiaali- ja terveysministeriölle.

Ehdotetusta 5 luvusta puuttuvat myös potilasasiakirja-asetuksen 16 §:ä vastaavat säännökset ensihoidosta ja sairaankuljetuksesta tehtävistä merkinnöistä.

Näiltä osin 5 lukua olisi mielestäni perusteltua täydentää näiltä osin.

Oikeus tehdä merkinnät potilasasiakirjoihin (26 §)

Pykälästä puuttuu potilasasiakirja-asetuksen 6 §:n 2 momenttia vastaava säännös, jonka mukaan sairaankuljetukseen osallistuvilla muilla kuin terveydenhuollon ammattihenkilöillä on oikeus tehdä potilasasiakirjamerkintöjä toiminnasta vastaavan terveydenhuollon ammattihenkilön ohjeita noudattaen.

Edellä mainitun ministeriön perustelumuistion mukaan sairaankuljetusta koskeva erityissäännös on tarpeellinen, koska sairaankuljetuksessa toimii usein henkilöitä, jotka eivät ole terveydenhuollon ammattihenkilöitä.

Pykälää olisi perusteltua tältä osin täydentää.

Potilasasiakirjoihin merkittävät perustiedot (28 §)

Pykälästä puuttuvat potilasasiakirja-asetuksen 10 §:n 1 momentin 5 kohdassa tarkoitetut tiedot, jotka potilasasiakirjoissa tulee olla: alaikäisen potilaan osalta huoltajien tai muun laillisen edustajan nimi ja yhteystiedot sekä täysi-ikäiselle potilaalle määrätyn laillisen edustajan nimi ja yhteystiedot.

Pykälästä puuttuvat niin ikään potilasasiakirja-asetuksen 10 §:n 2 momentissa tarkoitetut tiedot, jotka tulee tarvittaessa ilmetä potilasasiakirjoista. Nämä tiedot ovat osittain päällekkäisiä lakiluonnoksen 18 §:n 3 momentissa tarkoitettuun potilashallinnon rekisteriin tallennettavien hallinnollisten potilastietojen (lähinnä perustietojen) kanssa.

Pykälää olisi tarpeen näiltä osin täsmentää ja tarvittaessa täydentää.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin, että merkinnästä tulisi ilmetä tietojen lähde, jos tieto ei perustuisi ammattihenkilön omiin havaintoihin. Pykälään olisi tarpeen lisätä, että tietojen lähde tulisi merkitä myös silloin, jos potilasasiakirjoihin merkitään muita kuin potilasta itseään koskevia tietoja (vrt. potilasasiakirja-asetuksen 7 §:n 1 mom.).

Potilasasiakirjoihin tehtävät keskeiset hoitotiedot (30 §)

Pykälä on aivan liian yleisluontoinen. Mielestäni lakiluonnokseen on välttämätöntä ottaa potilasasiakirja-asetuksen 11–13 §:ä vastaavat säännökset potilaskertomukseen merkittävistä keskeisistä tiedoista, sairauden ja hoidon kulkua koskevista merkinnöistä sekä riskeistä, hoidon haitallisista vaikutuksista ja epäillyistä vahingoista tehtävistä merkinnöistä.

Pykälän 3 momentin jälkimmäinen virke ("Annetuista lääkärinlausunnoista ja todistuksista tulee merkinnät") olisi hyvä muotoilla paremmin

(siitä on jäänyt pois sana ”tehdä”) ja siirtää se joko omaksi momentikseen, koska se ei liity itsemääräämisoikeuden rajoittamiseen, tai vaihtoehtoisesti siirtää 1 momenttiin.

Osastojaksoa koskevat merkinnät (31 §)

Totean, että osastohoito ei ole aina pitkäaikaista hoitoa. Potilasasiakirja-asetuksen 14 §:n 2 momentin mukaan lääkärin tulee tehdä sairaalahoidossa olevan pitkäaikaispotilaan potilasasiakirjoihin vähintään kolmen kuukauden välein hoitajakson alkamisesta seurantayhteenvedo riippumatta siitä, onko potilaan tilassa tapahtunut olennaisia muutoksia. Mielestäni olisi perusteltua, että seurantayhteenvedon tekeminen säädettäisiin edelleen nimenomaan lääkärin tehtäväksi.

Potilaan hoidon järjestämistä koskevat merkinnät (35 §)

Pykälän 3 momentin mukaan, jos potilas kieltäytyisi tutkimuksesta tai hoidosta, kieltäytymisestä tulisi tehdä merkintä potilasasiakirjoihin. Merkinnän tulisi mielestäni olla luotettavalla tavalla vahvistettu (vt. potilasasiakirja-asetuksen 18 §:n 3 mom.).

Pykälästä puuttuu potilasasiakirja-asetuksen 18 §:n 4 momenttia vastaava säännös potilaan hoitotahtosta tehtävistä merkinnöistä. Säännöksen mukaan, jos potilas haluaa ilmaista hoitoa koskevan vakaan tahtonsa tulevaisuuden varalle, tästä tulee tehdä selkeä, potilaan itsensä varmentama merkintä potilasasiakirjoihin tai liittää niihin erillinen potilaan tahdon ilmaiseva asiakirja. Potilasasiakirjoihin tulee lisäksi tehdä merkinnät siitä, että potilaalle on annettu riittävä selvitys hänen tahtonsa noudattamisen vaikutuksista. Hoitotahtoon muuttamista ja peruuttamista koskeviin merkintöihin sovelletaan, mitä potilasasiakirjoissa olevan virheen korjaamisesta 20 §:ssä säädetään.

Vaikka potilaan hoitotahto voitaisiin tallentaa lakiluonnoksen 72 §:n mukaiseen tahdonilmaisupalveluun, lakiluonnoksen 35 §:ään tulisi ottaa nimenomainen säännös velvollisuudesta tehdä hoitotahtoa koskevat merkinnät potilasasiakirjoihin.

Tiedonsaantioikeus ja tietojen luovuttaminen (8 luku)

Tietojen antaminen asiakkaan edustajalle tai läheiselle erityistilanteissa (49 §)

Pykälän 3 momentin mukaan sosiaalihuollon asiakkaan laillisella edustajalla taikka lähiomaisella tai muulla läheisellä olisi asiakaslain 7 §:n 2 momentin ja 9 §:n 1 momentin sekä lastensuojelulain (417/2007) 30 §:n 1 momentin mukaisissa tilanteissa oikeus saada asiakas-, palvelu- ja hoitosuunnitelman tekemistä ja asiakkaan tahdon selvittämistä varten tarpeelliset asiakasta koskevat tiedot.

Epäselväksi jää pykälän otsikko ”edustaja” ja se, miksi pykälässä tosiasiasa rajoitettaisiin laillisen edustajan tiedonsaantioikeutta. Lailli-

sen edustajan tiedonsaantioikeus määräytyisi lakiluonnoksen 48 §:n mukaan siten kuin julkisuuslain 3 luvussa (11 ja 12 §:ssä) säädetään.

Totean, että asiakaslain 9 §, joka koskee asiakkaan itsemääräämisoikeutta erityisissä tilanteissa, jäisi edelleen voimaan. Lakiluonnoksen 49 §:n 3 momentti koskisi osin samankaltaista tilannetta kuin asiakaslain 9 §. Pykälän sanamuodot ja merkityssisältö kuitenkin poikkeavat toisistaan.

Totean vielä tässä yhteydessä, että annoin ratkaisuni (EOAK/263/2017) vanhuksen hoitoon osallistuvan omaisen tiedonsaantioikeuksista olevista lainsäädännön puutteista. Lähetin ratkaisuni sosiaali- ja terveysministeriölle otettavaksi huomioon lainvalmistelussa. Ratkaisu on luettavissa myös oikeusasiamiehen verkkosivuilta www.oikeusasiamies.fi.

Totesin ratkaisussani, että hoidettavan tärkeiden oikeuksien ja etujen turvaamiseksi (hoidon järjestämiseksi) henkilön hoitoon osallistuvalla omaisella tai läheisellä asiakkaan tahtoa selvittäessä ja tarpeenmukaisia palveluja järjestettäessä tulee luovuttaa asiakaslain 17 §:n mukaisesti hoidon järjestämisen kannalta välttämättömät ja riittävät tiedot. Tällaiselle hoitoon osallistuvalla omaisella tai kotihoidon asiakkaan hoitoon osallistuvalla läheiselle tulee myös tällä tavoin taata edellytykset seurata asiakkaan tarvitseman hoidon ja huolenpidon toteuttamista sekä mahdollisuudet arvioida tarvittaessa, millä tavoin hoitoa ja huolenpitoa tulisi jatkossa järjestää. Totesin vielä, että hoitoa antavalla yksiköllä sekä yksikössä työskentelevillä työntekijöillä on erityinen vastuu siitä, että asiakkaana olevat henkilöt saavat laadultaan hyvää sosiaalihoitoa ja asianmukaista ihmisarvon tunnustavaa kohtelua.

Mielestäni lakiluonnoksen 49 §:n 3 momenttia tulisi vielä tarkentaa siten, että siitä ilmenee selvästi viranomaisen velvollisuudet ja nimenomaan henkilön hoitoon osallistuvan omaisen tai läheisen tiedonsaantioikeudet.

Asiakastietojen luovuttaminen kuoleman jälkeen (52 §)

Pykälään tulisi mielestäni lisätä potilaslain 13 §:n 3 momentin 5 kohtaa vastaavasti, että luovutuksensaaja ei saisi käyttää tai luovuttaa tietoja edelleen muuhun tarkoitukseen.

Pykälän yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan seuraavaa: ”Pykälän perusteella alaikäisenä kuolleen lapsen huoltajalla olisi oikeus saada lapsensa potilastiedot, joita huoltaja tarvitsee tärkeiden etujensa tai oikeuksiensa selvittämiseksi tai toteuttamiseksi. Huoltaja ei kuitenkaan lapsen kuoleman jälkeenkään voisi saada sellaisia potilastietoja, joiden luovuttamisen huoltajalle lapsi on elinaikanaan kieltänyt. Huoltajalla on lapsen elinaikana tiedonsaantioikeus lapsensa tietoihin, jotta voi huoltajana käyttää tietojen tarkastusoikeutta lapsensa puo-

lesta ja muutoin edustaa lasta ja valvoa lapsen etuja. Koska lapsen kuoleman jälkeen huoltaja ei enää edusta lasta, on myös tiedonsaantioikeus rajatumpi kuin lapsen eläessä.”

Totean, että yksityiskohtaiset perustelut ja pykälä eivät vastaa tältä osin toisiaan.

Asiakastietojen luovuttaminen palvelunantajien välillä (56 §)

Pykälän 1 momentin mukaan potilastietoja saisi luovuttaa toiselle palvelunantajalle tai toiseen potilasasiakirjoja sisältävään rekisteriin potilaan terveystietojen järjestämiseksi ja toteuttamiseksi ja sosiaalihuollon asiakastietoja saisi luovuttaa toiselle palvelunantajalle sosiaalipalvelujen järjestämiseksi ja toteuttamiseksi salassapitosäännösten estämättä asiakkaan antaman luovutusluvan tai 58 tai 59 §:ssä tai muussa laissa säädetyn oikeuden perusteella, jos asiakas ei ole kieltänyt tietojensa luovuttamista.

Pykälän yksityiskohtaisissa perusteluissa seuraavaa:

”Luovutuksen keskeisenä edellytyksenä olisi, että asiakas on antanut luovutusluvan potilastietojensa luovuttamiseen eikä ole kieltänyt sanottujen tietojen luovutusta, mikä takaisi osaltaan asiakkaan perusoikeutena turvattua yksityiselämän suojaa ja hänen asiakastietoihin liittyvää itsemääräämisoikeuttaan. Potilaan oikeudesta määrätä asiakastietojensa luovutuksesta luovutuslupien ja kieltöjen avulla on säädetty tämän esityksen 53 §:ssä. Asiakkaan antamalla kiellolla ei voisi estää ammattihenkilön tai palvelunantajan tiedonsaantioikeutta silloin, kun ammattihenkilön tai palvelunantajan tiedonsaantioikeus perustuisi lakiin.”

Mielestäni pykälää tulisi täsmentää vastaamaan yksityiskohtaisissa perusteluissa todettua siten, että asiakkaan kiellolla ei voitaisi estää ammattihenkilön tai palvelunantajan lakiin perustuvaa tiedonsaantioikeutta.

Valtakunnalliset tietojärjestelmäpalvelut (9 luku)

Tahdonilmaisupalvelu (72 §)

Pykälän 2 momentin mukaan tahdonilmaisupalveluun voitaisiin tallentaa myös tieto: 1) muista kuin 1 momentissa tarkoitetuista henkilön terveyden- ja sairaanhoitoon tai sosiaalipalveluihin liittyvistä tahdonilmauksista; 2) muista kuin 1 momentissa tarkoitetuista henkilön sosiaali- ja terveysalan palveluihin ja asiakastietojen käsittelyyn liittyvistä tahdonilmauksista.

Totean, ettei pykälän yksityiskohtaisista perusteluista ilmene näiden muiden sosiaalihuoltoon liittyvien ”tahdonilmauksien” sisältö. Perusteluita tulisi tältä osin täydentää.

Omatietovaranto (73 §)

Pykälän 2 momentin mukaan Kansaneläkelaitos olisi omatietovarannon rekisterinpitäjä. Kansaneläkelaitoksella ei kuitenkaan olisi oikeutta käsitellä omatietovarantoon tallennettuja tietoja laajemmin kuin mitä omatietovarannon ylläpitoon kuuluvat tehtävät välttämättä edellyttävät tai luovuttaa niitä muihin kuin tämän pykälän 3 momentin mukaisiin käyttötarkoituksiin. Pykälän 3 momentin mukaan henkilö voisi antaa suostumuksen siihen, että palvelunantajalle voitaisiin luovuttaa omatietovarannossa olevia hyvinvointitietoja sosiaali- ja terveystietojen toteuttamiseksi.

Säännös jättää tällaisenaan täysin tulkinnallisesti epäselväksi sen, miten tietojensaantia koskevat säännökset tässä ja muussa laissa suhtautuvat 2 momenttiin.

Pykälän 4 momentissa säädettäisiin, että hoitoon tai palveluun vaikuttavien tietojen kirjaamisesta asiakas- ja potilasasiakirjoihin säädetään potilaslaissa, asiakaslaissa ja asiakasasiakirjalaisissa. Momentti tulee virheellisenä poistaa.

4 Lakiluonnos sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain muuttamisesta

Lakiluonnoksen perusteluiden mukaan laista kumottaisiin sosiaalihuollon asiakastietojen käsittelyä, asiakasasiakirjoja, asiakastietojen luovuttamista sekä sosiaaliviranomaisen tiedonsaantioikeutta koskevat säännökset, jotka sisältyisivät sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä annettavaan lakiin.

Lakiluonnoksen mukaan asiakaslaista kumottaisiin 3 §:n 3 kohta, 11 §, 13 §, luku 4, 20 ja 21 §, 26–28 §, 29 §:n 1 momentti.

Onko tarkoituksena, että kumottaisiin myös 4 lukuun sisältyvä 22 §, joka koskee sosiaalihuollon viranomaisen oikeutta saada virka-apua?

Koska sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelyä koskevan lakiluonnoksen 59 §:ään siirrettäisiin tosiasiallisesti se, mitä asiakaslain 17 §:n sisältö ja lakiluonnoksen 63 §:ään asiallisesti se, mitä asiakaslain 18 §:ssä säädetään, jää epäselväksi näiden sinänsä samansisältöisten säännösten välinen suhde. Asiaa on perusteltua pohtia jatkovalmistelussa.

Totean vielä tässä yhteydessä, että tiedon luovutuksesta säädetään myös julkisuuslaissa (erityisesti sen 26 §:ssä mm. ostopalvelutilanteet). Tätä menettelyä tulisi kuvata ainakin sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelyä koskevan lakiluonnoksen 59 §:n yksityiskohtaisissa perusteluissa.

Apulaisoikeusasiamies

Maija Saksin

Esittelijäneuvos

Kaija Tanttinen-Laakkonen

Asiakirja on hyväksytty sähköisesti asiahallintajärjestelmässä.